

Wat alsdan te Brugge plaets had

Jan-Pieter van Male (1681-1735) en het verleden als biotoop

Johan Oosterman (Radboud Universiteit Nijmegen)

Abstract

Jan Pieter van Male (1681-1735) was an ambitious inhabitant of Bruges who dreamed of being a painter, but who was ordained and ended up as a parish priest in some minor villages in the Flemish countryside. Because of the amount of spare time he had, the outstanding education he had received and his thorough familiarity with the history of Bruges, he was well-equipped to assess the history of Bruges – which he did. Among the many works he wrote are a history of Bruges (*Naukeurighe Beschrijvinghe vande Oude ende heden-daeghsche ghestaethede Vande Edele ende vermaerde stadt Brugghe in Vlaenderen*) and a work on the city's great Bruges scholars and artists (*Praelthoneel der gheleerde en doorluchtighe Bruggelingen*). Both works are prefaced by an extensive introductions in which Van Male explains his aims with regard to historiography. Convinced that knowledge of one's own history is beneficial, he endeavours to instruct his fellow countrymen in their history, and to be a guide for the youth of Bruges. In doing so, he assumes a critical and scholarly attitude to history and to the sources he uses. As a historian, Van Male worked in a period that is characterised by the transition from amateurish historical writing to a more scholarly historiography.

Pastoor, maar niet van harte. Zo valt de positie van Jan Pieter van Male gedurende de tweede helft van zijn leven het best te typeren. Hij had grotere ambities, en moet zich iets anders hebben voorgesteld dan te eindigen in Vladsloo, vlakbij Diksmuide, bijna veertig kilometer van Brugge, waar hij was opgegroeid en waar zijn hart lag.¹

Zijn liefde gaat
uit naar
geschiedenis,
literatuur en kunst

Op 1 augustus 1681,² ruim twee jaar na de dood van Vondel, voor wie hij een grote bewondering zou opvatten, werd Van Male geboren te Brugge. Hij ging er naar school bij de Augustijnen. Al jong had hij een grote liefde voor boeken – van jonghs af seer gheneghen tot het lesen van alle der hande bouccken³ – en al vroeg moet hij zich als schrijver hebben gemanifesteerd: in 1695 schreef hij het treurspel *Rosimonde* dat in een herziene versie dertien jaar later werd opgevoerd.⁴ Omstreeks 1700 studeerde hij theologie te Leuven en rond die tijd vertaalde hij er ‘Aeliani veerthien boucxkens der ghemengelde gheschiedenissen’.

Terug in Brugge studeert hij verder in de theologie, maar hij besluit nog geen priester te worden – filosofie en theologie kunnen hem maar nauwelijks bekoren; zijn liefde gaat uit naar geschiedenis, literatuur en kunst. Hij gaat daarom in de leer bij de Brugse kunstschilder Lvdovicus de Deyster – ‘met eenen onghelouelicken ijver’ – en hoopt als kunstenaar door Europa te kunnen rondreizen. Maar gebrek aan talent verhindert dat. In zijn eigen woorden: ‘maer sulcx niet willende ghelucken heeft dan sigh moeten behelpen met eenen staet te aenveerden den welcken aen sijne vluggheestigheid den thoom inden mond ende om soo te segghen het loodt inde schoenen bracht.’⁵

Van Male legt zich met tegenzin neer bij het onontkoombare en op Paasavond 1707 wijdt de bisschop van Luik hem tot priester. Vanaf 9 november is hij onderpastoor te Zuienkerke. Op 5 april 1708 wordt hij geestelijk proost van de Heilige Geestkamer te Brugge. Tot 1717 is hij onderpastoor geweest van Sint Jacobs te Brugge. In die jaren, het precieze jaartal is onbekend, verschijnt zijn gedichtenbundel *Gheestigheden der Vlaemsche Rhym-Konst* bij Jan Baptist Verhulst te Brugge.⁶ Het grote aantal dedicatiegedichten die aan Van Males gedichten vooraf gaan en de gedichten die Van Male tot eer of ter nagedachtenis van Brugse kunstgenoten heeft geschreven, laten zien dat hij zich een centrale positie had verworven binnen de Brugse samenleving, en vooral de rederijkerij. Op 14 januari 1717 wordt Van Male benoemd tot pastoor van Bovekerke, en vanaf 14 mei 1728 is hij pastoor van het nabijgelegen Vladsloo. Op 5 december 1735 overlijdt hij, 54 jaar oud.

Jan Pieter van Male is de auteur van een omvangrijk maar nauwelijks bekend oeuvre, dat bestaat uit gedichten, toneelstukken, vertalingen en een paar omvangrijke historiografische werken. Een belangrijke bron van informatie over het leven van Van Male is de levensbeschrijving van twee pagina’s die deel uitmaakt van zijn *Praelthoneel der gheleerde en doorluchtighe Bruggelingen*, waarvan hij later een gedeeltelijke vertaling in het Latijn heeft gemaakt: *Amphitheatrum illustrium virorum Brugensium* (allebei, zoals veel van zijn werk, alleen in handschrift bewaard).⁷ Van Male vertelt hier in de derde persoon over zijn eigen leven en werk tot aan het jaar 1717. Hij geeft een interessante inblik in zijn bezigheden als schrijver, als vooraanstaand lid van de Brugse Heilige Geestkamer, de oudste rederijderskamer ter stede, en hij geeft een opsomming van werken die hij geschreven heeft. Uit een paar van de hiervoor al gegeven citaten blijkt dat hij zichzelf met ironische distantie beschrijft, en dat het hem ondertussen niet ontbreekt aan zelfvertrouwen. Het werk van Van Male, en wel in de eerste plaats deze zelfpresentatie, laat goed zien hoe hij zich heeft willen positioneren als een gedreven liefhebber en een kritische buitenstaander.

Zijn werk bevindt zich op het raakvlak van wat we tegenwoordig aanduiden als historiografie en letterkunde, al is het voor het tijdvak waarin Van Male zijn werken schreef, nauwelijks zinvol dat onderscheid te maken. Epische teksten, gedichten, toneel en ‘geschiedenissen’ maken deel uit van een samenhangend discours waarin afgrenzingen die wij wellicht zien, vaak veel minder ervaren werden: ‘To early modern writers and readers, popular historical compilations, public stage plays and martyrologies did not seem all that far apart.’⁸ De omgang met de eigen geschiedenis komt dus niet alleen tot uitdrukking in historiografie in strikte zin, maar minstens zo zeer in andere genres. Ook in het werk van Van Male is dit aanwijsbaar. Wat precies de verhouding is tussen die verschillende, nu door ons vaak van elkaar onderscheiden genres, en wat daarbinnen de plaats is van de historiografie – en hoe die historiografie zich toch langzamerhand ontwikkelt tot een meer wetenschappelijk georiënteerde discipline binnen het ruimere discours dat we doorgaans aanduiden als ‘de letterkunde’ is voor de Nederlanden wel al onderzocht, maar verdient zonder meer uitvoeriger aandacht.⁹ En al zal Jan Pieter van Male uiteindelijk misschien slechts een kleine speler in het veld blijken te zijn, zijn werk is door omvang, diversiteit en inhoud, meer dan de moeite waard in een verkenning naar de plaats van geschiedenis en letterkunde omstreeks 1700.

Van Males werkwijze als auteur en geschiedschrijver, evenals zijn houding ten opzichte van de traditie waarin hij staat en de geschiedenis die hij beschrijft, komen maar nauwelijks aan bod in Verschaffels uitvoerige studie over de geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden: hij is er minder dan een bijfiguur.¹⁰ Alleen Marcel Luwel heeft zich uitvoerig met zijn werk beziggehouden en tussen 1944 en 1952 vier artikelen over Van Male gepubliceerd.¹¹ In ‘Joannes Petrus van Male als historicus’, een artikel uit 1947 onderzoekt hij vooral diens *Praelthoneel* op bruikbaarheid als historische bron. Luwel besluit met de vaststelling:

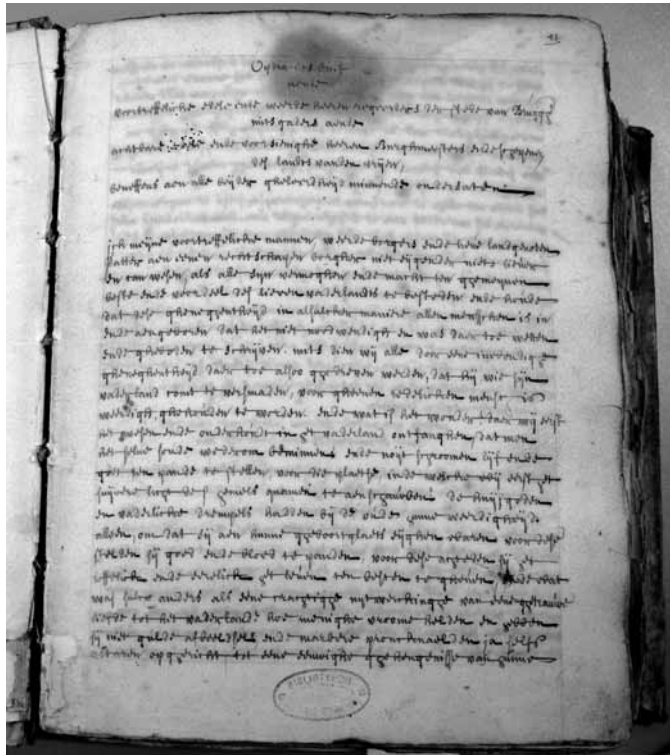
Voor de eigentijdsche feiten en personalia zijn Van Male’s werken steeds zeer belangwekkend en vol wetenswaardigheden die men in omvangrijker geschriften vruchteloos zoeken zou. Het is daarbij niet zonder belang dat die auteur, alhoewel door zijn stand tot een bepaalde geesteshouding gepredisposeerd, toch een zekeren graad van objectiviteit en niet-gebonden zijn aan een vooropgestelde levensvisie, kon aan den dag leggen.¹²

Behalve de vraag naar betrouwbaarheid als historische bron, zijn er wat mij betreft nog wel andere vragen te stellen aan het werk van Van Male. Vooral de vraag naar zijn positie binnen het historiografische discours omstreeks 1700 is daarbij van belang. Om dat te kunnen doen, is het van belang de vinger te leggen op de opvattingen van deze auteur over geschiedschrijving. Deze kunnen worden afgeleid uit het werk zelf, maar een onderzoek naar het volledige oeuvre valt, vanwege de enorme omvang ervan, voor dit moment buiten het bestek van mijn bijdrage. Ik wil daarom volstaan met een preliminaire verkenning van de voorwoorden van de twee grote historiografische werken waaraan Van Male in de tweede helft van zijn leven werkte. Beide zijn vrijwel zeker voor publicatie gemaakt maar geen van beide teksten heeft het ruimere publiek bereikt waarvoor het bedoeld was.¹³ Toch kunnen we ons op grond

van de voorwoorden een goede indruk vormen van de bedoelingen die Van Male had met zijn werken, zijn opvattingen over geschiedschrijving en het nut daarvan en het publiek waarop hij zich richtte. Maar voor de twee voorwoorden te vergelijken in een poging om de plaats van Van Male in de literatuur en geschiedschrijving aan het begin van de achttiende eeuw nader te bepalen, moeten eerst *Praelthoneel* en *Naukeurigh Besschrijvinghe* geïntroduceerd worden. Bij het eerste van die twee laat ik bovendien meer in detail zien hoe Van Male omgaat met een van de bronnen die hij heeft gebruikt (*De Dene, Testament rhetoricael*). Onderzoek naar dat bronnengebruik zou pas echt duidelijk maken hoe Van Male te plaatsen is in de historiografie van zijn tijd.

Praelthoneel

De *Levensbeschryvinghen der geleerde en door kunst vermaerde Bruggelingen*, ook wel aangeduid als het *Praelthoneel der gheleerde en doorluchtighe Bruggelingen*, is het omvangrijkste werk van Van Male.

Opdrachtbrief uit Jan Pieter van Male, Praelthoneel. Kortrijk, Openbare Bibliotheek, Cod. 177, f. 11r (het betreft de eerste bewaarde bladzijde van dit hs.)

Het beslaat ruimschoots 400 folia, dat wil zeggen bijna 900 dichtbeschreven bladzijden.¹⁴ Hij moet er al voor 1713 aan zijn begonnen, want het eerste opdrachtgedicht waarin aan deze tekst wordt gerefereerd dateert uit dat jaar, en het werk duurde tot minstens 1723. Van Male heeft hier de levens van enkele honderden stadsgenoten be-

schreven. De meesten leefden in de zestiende of zeventiende eeuw, maar hij vermeldt ook oudere ‘helden’, want zo duidt Van Male zijn doorluchtige stadsgenoten aan in een uitvoerig voorwoord: Jacob van Maerlant, graaf Karel de Goede – die in 1127 werd vermoord – zijn twee bekende voorbeelden. Het werk lijkt min of meer gereed om gedrukt te kunnen worden, al moet Van Male er aan zijn blijven werken: door heel het boek zijn de marges gevuld met naderhand toegevoegde notities, gedeeltelijk gebaseerd op later door hem gevonden getuigenissen over de betreffende auteurs.

In het *Praelthoneel* maakt Van Male gebruik van een nog moeilijker te schatten aantal bronnen, en anders dan de later geschreven *Naukeurige Beschrijvinghe* bevat het geen lijst van de door hem gebruikte werken. Naast deze schriftelijke bronnen, waaronder allerlei nu niet meer toegankelijke archivalia, heeft hij ruimschoots gebruik gemaakt van *oral history*. We vinden hier dan ook nogal wat verder onbekende gegevens, zeker waar het Van Males tijdgenoten betreft. Vaak verwijst hij expliciet naar het feit dat het om zaken gaat die aan hem zijn meegedeeld, soms met vermelding van de informant. Schriftelijke bronnen worden vrijwel altijd expliciet gemarkeerd, en het *Testament Rhetoricael* van Eduard de Dene behoort bij de opmerkelijkste. Van dit magnum opus van De Dene, een testament in gedichten naar het voorbeeld van Francois Villons *Testament*, kennen we maar één exemplaar, de autograaf die De Dene zelf in 1560 heeft neergeschreven.¹⁵ En precies dit ene exemplaar kreeg Van Male in handen toen hij werkte aan zijn *Praelthoneel*. Van Male gebruikt De Denes *Testament* vooral omdat het zoveel gegevens over zestiende-eeuwse Bruggelingen bevat. Vooral de epitaphen en huldedichten op overleden vrienden van De Dene, blijken een onwaardeerlijke bron waaraan Van Male herhaaldelijk ontleent. Van Male beschikte niet vanaf het begin over deze bron. Pas ten vroegste in 1717 kon hij er gebruik van maken.¹⁶

Het eerste lemma waarvoor gebruik is gemaakt van De Denes *Testament* is dat over Andries de Wilde.¹⁷ Het is een kenmerkend voorbeeld. Van Male schrijft over De Wilde: ‘ghesworen clerck vanden lande vanden vrijen, eenen gheestighen ende ghenougelicken man, stierf op den vierden septembris 1554.’ En meteen aansluitend: ‘Eduwaerd de Dene schreef dit volghende Epitaphium’. Dan volgen twee gedichten die Van Male zorgvuldig heeft overgeschreven uit het *Testament*. De korte inleiding met wat gegevens over De Wilde is rechtstreeks ontleend aan de geciteerde gedichten.

Wanneer Van Male De Denes *Testament* als bron gebruikt, geeft hij bijna steeds een korte inleiding gevolgd door vaak uitvoerige citaten. Soms is de inleiding uitvoeriger en biedt Van Male een blik op zijn werkwijze. In het laatste lemma waarvoor hij De Dene heeft geraadpleegd, dat over Steven vander Gheenste, schrijft Van Male *expressis verbis* dat hij zijn bron zorgvuldig navolgt.¹⁸ Hij heeft het aangehaalde gedicht ‘van woorde te woorde ghestelt.’¹⁹ Van Male biedt niet alleen een blik op zijn eigen werkwijze, maar hij schrijft ook over zijn waardering voor de poëzie van zijn zestiende-eeuwse stadsgenoot. Het leven, de deugden en de dood van Van der Gheenste, schrijft Van Male, heeft Eduard De Dene ‘in ouden rhijm beschreven’. Van Male bestempelt het werk van De Dene als ouderwets, en toch kan het de moeite waard zijn omdat ‘de veranderinghe van spijsen den sommighen aengenaem is’.²⁰

Op meer plaatsen maakt Van Male duidelijk dat de poëzie van De Dene eigenlijk uit de tijd is – heel nadrukkelijk wel in *Ontleding ende verdediging*, een gedrukte bundel uit 1724.²¹ De poëzie, zo betoogt Van Male, had te lijden onder ‘Dichters,

Van Male heeft hier de levens van enkele honderden stadsgenoten beschreven

de welcke om zig veel wetende, ende wel sprekende te thoonen, geheele Karren ende Wagens met onaerdige ende onechte Woorden in hunnen Wercken mengelden.’ Het Frans heeft de Nederlandse taal verbasterd.²² Toch onderkent hij de historische waarde van deze gedichten. Bovendien heeft het ter afwisseling wel wat aardigs te bieden – ‘niemand en belghe ick ouer de langheijd terwijlen het mij niet verdrotten en heeft het selue te schrijven’ meldt Van Male in het lemma over Jan de Scheerere.

Die ambivalentie ten aanzien van dit werk, verwoordt Van Male het uitvoerigst in het lemma dat aan De Dene gewijd is. De waardering voor dit werk en de opwindig die zich van hem meester moet hebben gemaakt toen hij het in handen kreeg, valt af te lezen aan deze woorden:

Maer onder alle de schrijvers soo mejne ick dat Eduwaert de D’hene borger van Brugghe ende van beroep eenen procureur ofte saeckbesorgher wel den volgheestigsten is ick hebbe met verwonderinghe ghelesen eenen bouck in volle blad inhoudende het testament ofte uyttersten wille van desen Eduwaert²³

Van Male citeert uitvoerig uit het *Testament* om zoveel als mogelijk is te achterhalen over het leven van De Dene: hij neemt de gedichten serieus als historisch bron.

Tegen het einde van het lemma besluit Van Male dat hij nu genoeg geciteerd heeft: ‘Dan om onsen tijdt niet langher te slijten met het erhalen van ghedichten, welckers mate onmatigh is ende nu teenemael buijten gebruijck soo will ick eijndighen’. De maat is onmatig, en deze poëzie is sinds lang uit de tijd. Ondertussen heeft Van Male oog voor de contextgebondenheid van De Denes gedichten, en hij benadrukt dat De Denes poëzie in zijn eigen tijd hoog gewaardeerd moet zijn – ‘in sijnen tijdt seer aengenaem ende ghesocht²⁴ – en om meer dan één reden ook nu nog, bedoeld is uiteraard de achttiende eeuw, waardering verdient.

Heen en weer geslingerd tussen het besef met verouderde gedichten van doen te hebben en de overtuiging dat De Denes *Testament* als bron van grote betekenis is, maakt Jan Pieter van Male er in het *Praeltoneel* ruimhartig gebruik van en komt De Dene ook in zijn latere werk herhaaldelijk ter sprake. Het tekent de manier waarop Van Male te werk ging: hij beoordeelt de bronnen die hij gebruikt, weet heel goed te onderscheiden tussen gedichten uit de zestiende eeuw en archivalia en kronieken, en weet van al deze bronnen wat ze hem te bieden hebben bij het grote project waaraan hij werkt: het presenteren van de geschiedenis van zijn eigen stad en land. En daarbij is hij doordrongen van het besef dat kunst en geleerdheid minstens evenzeer bijdragen aan de roem van een land als politiek en oorlogvoering. In de omvangrijke *Opdrachtsbrief* die aan het *Praelthoneel* voorafgaat is dat ook een van de centrale punten die hij belicht:

aller gheschicht boucken sijn vol van voorbeelden, ende vande wercken van die mannen de welcke niet het blancke harnas maer den tabbart, niet de spitse clingh maer de soetvloeiende penne hebben ghebruijckt om hun vaderland te bestieren ende te beschermen.²⁵

Naukeurighe Besschrijvinghe

In de Stadsbibliotheek van Brugge wordt een omvangrijk handschrift bewaard met de *Naukeurighe Beschrijvinghe vande Oude ende hedendaeghsche ghestaethede Vande Edele Ende Vermaerde stadt Brugghe in Vlaenderen*.

Titelpagina van Jan Pieter van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*. Brugge, Openbare Bibliotheek, Hs. 432

Het is een werk waaraan Van Male in de laatste jaren van zijn leven heeft gewerkt en het moet zijn bedoeling zijn geweest het nog verder uit te breiden: het handschrift bevat aan het slot een groot aantal onbeschreven bladen. Het gaat hier om de tweede versie van een werk waaraan hij al langere tijd werkte en waarvan een min of meer voltooide versie bestaat.²⁶ De eerste versie van de *Naukeurighe Beschrijvinghe*, waaraan Van Male omstreekt 1720 moet zijn begonnen, is voorzien van opdrachtgedichten en een beknopt voorwoord en het beslaat de geschiedenis van Brugge tot 1724. Toen dit werk bijna gereed was, is Van Male begonnen aan de tweede, door hem niet voltooide versie. Beide versies presenteren de geschiedenis niet als een doorlopend verhaal, maar behandelen diverse aspecten van de stad Brugge, waarbij de geschiedenis ruimschoots aan de orde komt (en dan ook chronologisch verhaald), maar waarbij ook het contemporaine Brugge en zijn instituties aan bod komen. De opzet van beide versies verschilt niet, maar het aantal artikelen is sterk uitgebreid: kleine opmerkingen uit de eerste versie zijn uitgewerkt tot artikelen en het encyclopedische karakter van het werk wordt hierdoor nog eens benadrukt. Bovendien heeft Van Male vaak ruimte vrijgelaten als hij vermoedde dat er aanvullingen mogelijk of noodzakelijk waren. En terwijl Luwel kort schetst hoe de twee versies elkaar opvolgen, heeft een echte vergelijking niet plaatsgevonden. Een belangrijk verschil is dat Van Male in

de tweede versie explicieter naar de gebruikte bronnen verwijst: aan het slot van zijn *Voor Reden* geeft hij een opsomming van zo'n twintig bronnen, een lijst die zeker niet volledig is, maar goed illustreert dat Van Male niet tevreden was met maar een enkele versie van de geschiedenis van Brugge als bron voor zijn werk. Vrijwel alle ook nu nog bekende geschiedenissen van Brugge uit de vijftiende en zestiende eeuw, waren aan hem bekend. Het is het voorwoord van deze tweede versie van de *Naukeurighe beschrijvinghe* die ik hierna vergelijk met het voorwoord van het *Praelthoneel*.

Twee voorwoorden

Praelthoneel en *Naukeurighe Beschrijvinghe*, beide bestemd voor publicatie, zijn voorzien van voorwoorden. Het *Praelthoneel* begint met een *Opdrachtsbrief aende voortreffelijcke edele ende weerde heeren regeerders den stede van Brugghe mitsgaders aende achtbare edele ende voorsienighe heeren Burghmeesters ende schepenen des landts vanden vrijen, beneffens aen alle beijder gheleerdheid minnende ondersaten*. In de laatste woorden van deze aanhef maakt Van Male duidelijk dat hij zich tot alle Bruggelingen richt die de geleerdheid hoog achten, maar primair spreekt hij toch tot de bestuurders van de stad. In een lang en sterk retorisch opgebouwde *Opdrachtsbrief* verwijst Van Male regelmatig naar klassieke auteurs en de oude geschiedenis om duidelijk te maken dat de liefde tot zijn land iedereen aangeboren zou moeten zijn, en dat geleerdheid en kunsten zeker zo veel bijdragen aan het welzijn als bestuur en krijgskunst (zoals al bleek uit het eerder aangehaalde citaat). Hij benadrukt dat hij zelf in Brugge geboren is en zich altijd met die stad verbonden zal voelen, wat misschien met des te meer nadruk is opgeschreven omdat hij in die jaren buiten Brugge woont (iets waar hij verderop in de *Opdrachtsbrief* ook naar verwijst).²⁷

Het voorwoord van de *Naukeurighe Beschrijvinghe*, *Voor reden van den Autheur tot den leser* genoemd, richt zich van begin af aan nadrukkelijk tot alle lezers:

Siet hier, goed jonstighen leser, een werck van vele jaren: het ghone ick met eene uijterste neerstigheijd ende onvermoeijelicken aerbeijdd hebbe ondernomen, om aen mijne lieve ende weerde mede borghers na te laten, eene nauwkeurighe ende oprechte kenisse vanden voorleden staet ende teghenwoordighen stand der saken van onse gheboortestadt Brugghe.²⁸

Ook hier doet Van Male zich kennen als een Bruggeling, waarbij hij, door te spreken van *onse gheboortestadt* in elk geval impliciet veronderstelt dat zijn aandacht voor de geschiedenis van Brugge gedeeld wordt door zijn *medeborghers*.

De voorwoorden vormen, zo kan gesteld worden, een eerste en door de auteur beoogde kennismaking met Van Males opvattingen. Hierbij wil ik ingaan op aspecten die de kern van zijn omgang met de geschiedenis uitmaken. Van Male schrijft een kritische geschiedenis: hij wil het beter doen dan zijn voorgangers, en huldigt een haast wetenschappelijk opvatting over het gebruik van zijn bronnen. Maar hij is ook kritisch ten aanzien van hetgeen in het verleden heeft plaatsgevonden: hij neemt, hoe genuanceerd vaak ook, regelmatig de vrijheid om het handelen van eerdere generaties kritisch tegen het licht te houden. De focus van zijn werk ligt in Vlaanderen en

dan toch wel in de eerste plaats bij Brugge en het omringende Brugse Vrije. Hij is een Brugs historicus, zowel van geboorte als in zijn belangstelling. En in die uitgesproken voorkeur legt hij een grote betrokkenheid aan de dag bij zijn *weerde medeborgers*. Hij richt zich niet primair op professioneel belangstellenden, maar op ieder die geïnteresseerd is in zijn eigen geschiedenis, en die geïnteresseerden neemt hij, als een goede onderwijzer, bij de hand. Daarbij verdienen kunstenaars en geleerden de grootste aandacht vanwege hun verdiensten, die hij even groot, zo niet groter, acht als die van militairen en bestuurders. Daarom ook geeft hij ze een centrale plaats in zijn werk, dat zowel door de inhoud als door de opzet en stijl, geschiedschrijving is die evenzeer tot de geschiedenis van de letterkunde gerekend kan worden.²⁹

Gids en onderwijzer

Meteen aan het begin van de *Voorreden* richt Jan Pieter van Male zich nadrukkelijk, als auctoriële verteller, tot zijn publiek. Hij is de gids die zijn lezers rondleidt door de geschiedenis: 'Siet hier, goed jonstighen leser'. In de *Opdrachtsbrief* manifesteert hij zich in eerste instantie eerder als een nederige dienaar die goedgunstigheid van het stadsbestuur en van zijn mede-burgers probeert te verwerven. Maar ook in deze tekst ontpopt Van Male zich gaandeweg als de gids die iets te vertellen heeft en, interessant genoeg, hij richt zich daarbij wel heel nadrukkelijk tot de jeugd:

O edele jongelinghen ende lieve kinderen van sulcke achtbare ende gheleerde ouders, heft de ooghen op ende te samen uwe herten om den onsterffelicken glans ende luyster van onse treffelicke voorouders te aenschauwen. Treed met blijder stappen in dit pantheon der gheleertheit, in dit amphitheatrum der wetenschappen, ende besiet ernstigh de loffelicke kenteecken van uwe voorgangers: daer en is gheen wetenschap, gheen conste, ofte sij is tot Brugghe ofte andersints van Bruggelinghen in andere landen ende rijcken met grooten lof gheoeffent, ende voortgheleert gheweest. Neemt in danck mijnen langhdeurighen aerbeijd ende doet uw voordeel daer mede. Ick en bedele noch lof, noch vergeldinghe, maer wenssche dat dit werck eene oorsake wesen magh, dat bij latere tijden het selve met uwe namen ende daden vermeerdt werde.³⁰

Geschiedenis onderwijst en verheft de jonge Bruggelingen, en draagt ertoe bij dat ze misschien zelf eens tot de vermaarde stadgenoten behoren. Van Male profileert zich nadrukkelijk als onderwijzer van zijn volk.

In de teksten die hij zijn lezers voorschotelt, blijft hij nadrukkelijk aanwezig: hij neemt hen bij de hand, houdt ze bij de les – 'Nu zullen wy voortgaen en den draed der zaken wederom ernemen'³¹ – verwijst naar andere informatie in zijn eigen of in andere werken, en toont zijn eigen positie door expliciet te zijn over de keuzes die hij maakt: 'Myn voornemen is niet hier te verhalen het geen by vele andere schryvers ten breedsten te lezen is [...] maer ik wil my spoedigen tot het verhaal van onze eygene zaken.'³²

Er ontstaat in dit werk een bewust nagestreefde verstandhouding tussen verteller en lezer: Van Male wil een verbond aangaan met zijn publiek en hij gebruikt de *Opdrachtsbrief* en meer nog de *Voorrede* om daarover van meet af aan duidelijk te zijn.

Bronnenkritiek

Aan het einde van zijn lange *Opdrachtsbrief* gekomen, die vooral handelt over de vraag waarom de levens van grote geesten beschreven moeten worden, wil Van Male kort verantwoording afleggen over de manier waarop hij geschiedschrijving beoefent: 'het mij noodwendigh dochte een wenigh te spreken tot verclaringhe van mijne maniere van schrijven.'³³ Het is een korte maar daarom niet minder belangrijke passage, waarin Van Male anticipeert op kritiek die hij verwacht van 'vele neuswijse schriftsifters' die het vast niet zullen goedkeuren dat hij 'soo lichtveerdigh ontrent de daden ende schriften van sommighe mijn eijghen oordeel velle'.³⁴ Van Male geeft hier heel beknopt aan dat hij zowel de geschriften uit het verleden als de daden van de door hem beschreven personen, kritisch behandelt. De kritische omgang met bronnen die hij hier in het vooruitzicht stelt, komt overeen met de manier waarop hij daadwerkelijk bronnen verzamelt en met elkaar vergelijkt in diverse lemma's van het *Praelthoneel*.³⁵ Deze kritische houding komt nog sterker naar voren in de *Voorreden* van de *Naukeurighe Beschrijvinghe*. Van Male verwijst hier naar eerdere geschiedschrijvers, en is ervan overtuigd dat vóór hem niemand zo goed en kritisch de geschiedenis heeft beschreven:

vele andere schrijvers hebben, voor mijnen tijdt, het selve, ofte ten deele, ofte ten gheheelen ghetracht; maer, soo ick immers met de waerheijd magh segghen, en hebben noijt soo volcommen gheschreven, als dat ick sijn doende.³⁶

Heel concreet verwijst hij naar Antonius Sanderus, die met de *Flandria Illustrata* een van de belangrijkste geschiedwerken over Vlaanderen uit de 17^e eeuw schreef. Van Male wilde dit werk vertalen, maar merkte al gauw dat het op vele punten tekortschoot:

ick prijse den loffelicken aerbeijd van desen gheleerden man, maer doen ick ten dienste van onse ghemeente, des selfs beschrijvinghe vertalen wilde, soo hebben ick bevonden, datter seer veel was achter ghelaten.³⁷

Aan het slot van de *Voorreden* geeft Van Male een opgave (incompleet zoals hij zelf al aangeeft) van gebruikte bronnen,³⁸ een lijstje dat in veel opzichten veel uitvoeriger aandacht verdient.

De kritische omgang met al deze bronnen is door heel het werk van Van Male aan te wijzen. Soms is de kritiek subtiel verwoord, regelmatig ook tamelijk expliciet, zoals meteen aan het begin van het eerste boek van de *Naukeurighe Beschrijvinghe*, waar hij spreekt over de vroegste geschiedenis van Vlaanderen:

Mij dunckt dat vele schrijvers om de onkundighe ghemeente in eene onnoodighe verwonderinghe, wegens den oorspronck van hare voor ouders, te houden: veel tijds seer vreemde ende ongegronde versinselen hebben bedacht.³⁹

Iets verderop noemt hij *Belgis* van Marcus van Vaernewijck als een van die onbetrouwbare werken. Van Male wil de geschiedenis vertellen zoals ze geweest is. Een kritische houding, die haast wetenschappelijk overkomt, vormt zijn uitgangspunt. Hij wil de geschiedenis van Vlaanderen tonen zonder de overvloedige omhaal van woorden van onbetrouwbare schrijvers:

afwerpende alle overtollighe ommewindselen inde welcke onse suffende schrijvers dat landschap van Vlaenderen gheswachtelt ende als een popken inde wieghe gheleghet hadden, soo willen wij den ouden stant van desen lande naecktelick ende onbewimpelt in haer eijghen wesen verthoonen.⁴⁰

Jan Pieter van Male, de dorpspastoor uit het Brugse Vrije, schreef de geschiedenis van zijn geboortestad en van Vlaanderen, en verantwoordde zijn keuzes zonder enige theoretische pretentie. Hij leeft dan ook in een tijd waarin de uitdrukkelijke verwetenschappelijking van de geschiedschrijving nog moet beginnen.⁴¹ Niet objectiviteit als doel op zich, maar zuiverheid om te kunnen oordelen. Van Male ziet daarmee een duidelijke taak voor zichzelf als geschiedschrijver: ‘ende als dan sonder jonste sonder afgonste alles naecktelick te hebben beschreven, voughende hier en daer mijn oordeel toe, over het ghene of liever noijt, ofte ten minsten beter hadde moghen ghebueren.’ Als hij zonder vooroordeel de feiten heeft verzameld, eigent hij zich het recht hier en daar te oordelen over wat beter nooit had kunnen gebeuren, of toch in elk geval anders.⁴²

Oordelen over het verleden

Van Male oordeelt over het verleden, zo kondigt hij aan in beide voorwoorden, en zo valt waar te nemen in zijn werk. Hij kijkt niet naar de geschiedenis als een buitenstaander die afstand houdt ten opzichte van dat wat hij beschrijft. In de hiervoor aangehaalde passage uit de *Opdrachtsbrief (Praelthoneel)* kondigt hij dat aan. In de *Voorreden (Naukeurighe beschrijvinghe)* is hij daar minder duidelijk over, al maakt hij toch goed duidelijk dat er in het verleden zaken hebben plaatsgevonden die veroordeeld mogen worden. Hij beschrijft die wel, en voor alle zekerheid houdt hij zijn lezers voor niet de boodschapper aan te rekenen wat hen mishaagt, maar de voorouders die zich hebben misdragen: ‘sij moghen sigh stooren op de ghone die de misslaghen ofte boosheden begaen hebben, niet op die de welcke naden heijtsch der saken de selue in hunne schriften commen te voughen.’⁴³ Juist die boodschapper, zo vervolgt Van Male, verdient dank voor zijn werk en voor het feit dat hij heeft laten zien wat goed en slecht is.

Dat Van Male niet schroomt te oordelen, hebben we gezien in de bespreking van het *Praelthoneel*, en is ook op diverse plaatsen zichtbaar in de *Naukeurighe beschrijvinghe*. Daar komt de Opstand uitvoerig aan de orde, een periode in de geschiedenis die in het katholieke Vlaanderen van de achttiende eeuw gemengde gevoelens moet hebben opgeroepen. Vanuit dat perspectief bezien is Van Male tamelijk genuanceerd in zijn oordelen. Wanneer hij dwalingen en misstanden opmerkt, schuwt hij de kritiek niet. De radicale hervormers en beeldenstormers – ‘verwyfde bibel-broers en

psalmbleeters' noemt hij hen – kunnen uiteraard niet op zijn sympathie rekenen.⁴⁴ Maar Van Male breidt zijn kritiek uit tot andere groepen van de toenmalige samenleving wanneer hij de rampspoed overziet die Vlaanderen trof tijdens de Opstand. Hij legt de verantwoordelijkheid niet enkel bij kleine sektarische (hervormingsgezinde) groepen:

Eer ik verder ga met de beschryving der droeve voorvallen van dien rampzaligen tyd, op welke alle goddelyke en menschelyke rechten en wetten zoo deerlyk geschonden wierden, kan ik niet nalaten te beklagen de onbedachte ligtveerdigheyt van onze voorouders, die, afwykende van het geloof van hunnen voorvaderen, de nieuwgesmede, of om beter te zeggen, de oude ersmede ketteryen omhelsden, en het jok van de gehoorzaamheyt die zy hunnen wettigen heer schuldig waren, afwierpen⁴⁵

Vaak bekritiseert hij zelfs expliciet individuen of groeperingen in de katholieke kerk, zeker waar hij zijn eigen tijd nadert.⁴⁶ Zij hebben de omstandigheden geschapen waaronder hervorming bijna onvermijdelijk werd. Juist in dat niet-partijdige oordeel dat hij ten aanzien van dergelijke gebeurtenissen vel, zien we opnieuw de geschiedschrijver die in de eerste plaats probeert een weloverwogen, en op onderzoek gebaseerd relaas van de feiten te geven.

Vaderland

Van Male is betrokken bij dat waarover hij schrijft. De geschiedenis gaat hem aan, en hij weet voor wie hij schrijft: niet in de eerste plaats de geleerden, maar zijn medeburgers. In de *Voorreden* van zijn *Naukeurighe beschrijvinghe* verantwoordt hij dit in de welluidende formuleringen die we inmiddels van hem kennen:

Maer soo de laeckzuchtighe schriftzifters van dese aenstotelicke tijden, mijnen aerbeijd niet en prijsen, om dat ick met eene onnodighe ophoopinghe (soo sij mejnen) van vergetensweerdighe saken, mijn werck vergroote: sij moeten weten, dat ick niet en schrijve enkelick ten dancke van die hoogdravende overvliegers in ernstigher wetenschappen/ nochte alleen voor de neuswijse staet=kenners. maer oock voor de eenvoudighe ghemeente van mijne medeborghers, de welcke soo als ick vastelick ghelove, soo veel vermaeck sullen scheppen in het over lesen vanden ghemeenen handel en wandel van hunne voorouders, als dat die groote verstanden sullen ontmoeten, inde bespiegelinghe van groter saken.⁴⁷

In de *Opdrachtsbrief*, die in de eerste aanhef gericht is tot het Brugse stadsbestuur, blijkt Van Male zich vooral te richten tot de jeugd van zijn geboortestad, en in de

Voor reden maakt hij al snel duidelijk dat hij niet de ‘hooghdravende overvliegers’ maar zijn medeburgers als zijn voornaamste publiek beschouwt. Zijn betrokkenheid bij de geschiedenis van zijn eigen land, maakt hem tot onderwijzer van de burgerij, ook al bevindt hij zich een groot deel van zijn leven buiten Brugge.

De liefde voor het vaderland drijft hem, zo schrijft hij in de *Voor rede*: ‘wij moghen op een ander rijck ende weeldigh leven, eere ende staten besitten, dogh nimmermeer vergeten de plaetse van onse gheboorte ende opvoedinghe’.

Die liefde voor het vaderland – want zo duidt Van Male zijn eigen stad en omgeving vaak aan – is een constante in dit werk. Het gedicht *Aen Brugghe voor myn vertreck na d’hooghe Schoolen*, geschreven dus vlak voor hij naar Leuven ging om te studeren, verbindt hij stad en patria nadrukkelijk met elkaar. Het slot van dit gedicht luidt:

Vaer wel ô Brugsche Stadt, ô Doelwit myner sinnen
Vaer wel myn Vader-landt dat 'k boven al beminnen,
Vaert wel t'is tydt, t'is tydt dat ick vertrecken moet,
Blijft dan ô vriendent al tot wedersiens ghegroet.⁴⁸

Het vaderland waarover Van Male spreekt, en waarover hij in een ander gedicht schrijft ‘Myn treurig Vader-landt van alle cant benauwt’ is geografisch af te bakenen als Vlaanderen, maar valt in mentaal opzicht eerder samen met de wereld waarin Van Male is opgegroeid en waarin hij zich thuisvoelt. Het is die mentale wereld die hij in veel van zijn werken probeert vast te leggen. Het werk dat hij schrijft getuigt van een kritische eigentijdse opvatting over geschiedschrijving, maar staat ondertussen in een lange traditie van literaire werken die bijdragen aan het construeren van lokale en regionale identiteit.

Ten slotte

Jan Pieter van Male heeft een omvangrijk oeuvre nagelaten dat op een haast exemplarische manier laat zien hoe in de literatuur van omstreeks 1700 de omgang met de geschiedenis een belangrijk thema was. Identiteit wordt gedefinieerd aan de hand van het eigen verleden, en dat verleden leverde de modellen waaraan men zich wilde spiegelen: de eigen geschiedenis was daarbij van groter belang dan de oudheid. Van Male kan beschouwd worden als een schrijver die het lokale en regionale zelfbewustzijn tot uitdrukking wenst te brengen in werken die tot voorbeeld en onderwijzing moeten dienen. Hij deed dit, voor zover valt na te gaan, vanuit persoonlijke betrokkenheid en op eigen initiatief. Zijn werk getuigt van het engagement van een gedreven individu, niet van een doelbewust offensief gestuurd door een wereldlijke of religieuze institutie. Het is het werk van een liefhebber.

Verschaffel, die maar weinig woorden besteedt aan Van Male en diens oeuvre, schetst de achttiende-eeuwse historicus als een liefhebber, die in de tijd die hem overblijft, zich bezighoudt met het schrijven van de eigen geschiedenis.⁴⁹ Of Jan Pieter van Male als ‘amateur’ gezien mag worden is maar de vraag. Als academisch geschoolde geestelijke kwam hij dichterbij de attitude van professionele historici,

waarvan we de opkomst precies kunnen situeren in de jaren waarin hij zijn werken schreef.⁵⁰ Maar hij schreef zijn werk in de vrije tijd die hem ruimschoots ter beschikking stond. Als dorpspastoor had hij vermoedelijk veel minder dan een dagtaak aan zijn pastorale werk.

In een heel belangrijk opzicht is Van Male nog een geschiedschrijver van vóór wat ik zou willen noemen de ‘professional turn’ in de historiografie. In wat hij schreef is er veel aandacht voor de geschiedenis in zijn gedichten en voor literatuurgeschiedenis en literaire bronnen in zijn historiografische werk. Clio heeft zich nog niet losgemaakt van haar acht muzenzusters en een scheiding tussen de geschiedschrijver en de literator Van Male is kunstmatig en zou schadelijk zijn.⁵¹

Jan Pieter van Male leefde met en in de geschiedenis, zowel als realiteit, het verhaal van de mensen om wie hij zich bekommerde, als in de vorm van de boeken en verhalen die hem omringden. En vanuit die intensieve betrokkenheid valt zowel zijn kritiek ten aanzien van geschiedschrijvers en de geschiedenis te begrijpen, als zijn mededogen met Vlaanderen, met Brugge en met de mensen die er woonden in het bijzonder. Wanneer Van Male aan het slot is gekomen van zijn geschiedenis van Vlaanderen gedurende de tachtigjarige oorlog, schrijft hij nog dit:

Hier mede sluyt ik dit werk dat ik ondernomen heb niet om eer, dank of voordeel, maer om eerlyk mynen tyd over te brengen, en, zoo het mogelyk is, myn vaderland eenigen dienst te doen.⁵²

Jan Pieter van Male wilde liever kunstenaar zijn dan priester. Zijn schrijverschap, ook als dit de geschiedschrijving betrof, bood hem ruimte in de kleine wereld van de plattelandsparochie waar hij leefde. De wereld in woorden die hij schiep als lezer van talloze boeken moet hem tot houvast zijn geweest. En hij schiep die wereld ten dienste van zijn vaderland, dat verstaan moet worden als Brugge, en bij uitbreiding als Vlaanderen: zijn eigen overzichtelijke wereld. Het verleden gaf geborgenheid en verbondenheid: het was de natuurlijke levensruimte voor Jan Pieter van Male.⁵³

Bibliografie

Primaire werken

Male, J.-P. van, *Geschiedenis van Vlaenderen van het jaer 1566 tot de Vrede van Münster*. Uitg. door F. Vande Putte. Drukkery Vandecasteele-Werbrouck, Brugge, 1843.

M[ale], J.P. v[an], *Gheestigheden der Vlaemsche Rhym-konst* [...], Jan Baptist Verhulst, Brugge, s.a.

Male, J.P. van, *Naukeurighe Beschrijvinghe vande Oude ende bedendaeghsche ghestaethede Vande Edele Ende Vermaerde stadt Brugge in Vlaenderen*. s.a. Brugge, Openbare Bibliotheek, Hs. 432.

Male, J.P. van, *Ontleding ende verdediging Vande Edele ende Reden-rijcke Konste der Poëzye* [...], Jan Baptist Verhulst, Brugge, s.a.

Male, J.P. van, *Praelthoneel der gheleerde en doorluchtighe Bruggelingen*. Kortrijk, Openbare Bibliotheek, Cod. 177.

Secundaire werken

- Blommaert, Ph.**, 'Joannes Petrus van Male, geboren te Brugge, 1669, overleden te Vladsloo, 1735', in: *Belgisch museum voor de Nederduitsche taal- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands*, Tweede deel, Gent, 1838, 174-191.
- Frederiks, J.G. & F. Jos. van den Branden**, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, Amsterdam, 1888-1891. URL: <http://www.dbnl.org/titels/titel.php?id=bran038biog01> [13/07/2012]
- Jansen, H.**, *Triptiek van de tijd. Geschiedenis in drievoud*, Nijmegen, 2010.
- Kewes, P.**, 'History and Its Uses', in: Kewes, Paulina (ed.), *The Uses of History in Early Modern England*, San Marin Cal., 2006, 1-30.
- Laan, K. ter**, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*, Den Haag / Djakarta, 1952. URL: www.dbnl.org/tekst/laan005lett01_01/laan005lett01_01_4601.php [13/07/2012]
- Luwel, M.**, 'Een Brugsch Rederijkertractaat uit de Achttiende Eeuw: De "Ontleding ende Verdediging Vande Edele ende Redenrijcke Konste der Poëzye" door Jan Pieter Van Male (1724)', in: *Jaarboek De Fontaine* 2, 1944, 83-105.
- Luwel, M.**, 'Joannes Petrus van Male als historicus', in: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis te Brugge* 84, 1947, 119-144.
- Luwel, M.**, "'Gheestigheden der Vlaemsche Rhym-Konst" van de Brugse rederijker Jan Pieter van Male (1681-1735)', in: *Album prof.dr. Frank Baur* dl. 2, Antwerpen etc., 1948, 61-74.
- Luwel, M.**, 'Twee achttiende-eeuwse Brugse auteurs in twistgeschrift over de rederijkerskamers', in: *De Gulden Passer* 30, 1952, 121-133.
- Parmentier, R.A.**, 'Bronnen voor de geschiedenis van het Brugse schildersmilieu in de xvi^e eeuw. ix. Adriaan Isenbrant', in: *Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis* 9, 1939, 229-265.
- Porteman, K. & M.B. Smits-Veldt**, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*, Amsterdam, 2008.
- Tollebeek, J. & T. Verschaffel & L.H.M. Wessels** (red.), *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden, 1500-2000*, Hilversum, 2002.
- Verschaffel, T.**, *De hoed en de bond: geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden, 1715-1794*, Hilversum, 1998.
- Woolf, D.**, 'From Hystories to the Historical: Five Transitions in Thinking about the Past, 1500-1700, in: Kewes, Paulina (ed.), *The Uses of History in Early Modern England*, San Marin Cal., 2006, 31-68.
- Worden, B.**, 'Historians and Poets', in: Kewes, Paulina (ed.), *The Uses of History in Early Modern England*, San Marin Cal., 2006, 69-90.

Noten

- 1 Voor de biografie van Jan Pieter van Male baseer ik me in de eerste plaats op Luwel 1947 en op de kleine autobiografie in *Praelthoneel* f. 243r-v.
- 2 Er zijn verschillende geboortejaren in omloop. Blommaert (1838) vermeldt 1669 als geboortjaar, Ter Laan (1952) en Frederiks & Van den Branden (1888-1891) spreken over 1679, maar Van Male zelf vermeldt 1 augustus 1681, een datum die door Parmentier 1939 wordt bevestigd.
- 3 Van Male, *Praelthoneel*, f. 243r.
- 4 Van Male, *Praelthoneel*, f. 243v: 'Het treurspel van rosimonde eerst in het jaer 1695 ghemaectet ende nader hand verbeterd door de brugsche liefhebbers op het thoneel ghebracht a° 1708.'
- 5 Van Male, *Praelthoneel*, f. 243r.
- 6 Van Male, *Gheestigheden*.
- 7 Zie hiervoor Luwel (1947).
- 8 Kewes (2006), 7.
- 9 Zie bij voorbeeld Tollebeek e.a. (2002), en ook een aantal paragrafen in Porteman & Smits-Veldt (2008).
- 10 Verschaffel (1998).
- 11 Luwel (1944); Luwel (1947); Luwel (1948); Luwel (1952).
- 12 Luwel (1947), 144.
- 13 De opmaak van beide handschriften, en het feit dat ze zijn voorzien van opdrachtgedichten, maakt dit uiterst waarschijnlijk.

- 14 Van Male, *Praelthoneel*. Zie voor een uitvoerige bespreking Luwel (1947), 121-135.
- 15 Tegenwoordig Gent, UB, Hs, 3330 Over De Dene en dit handschrift, zie *Jaarboek De Fontaine* 19-20, 1969-1970.
- 16 Van Male kreeg het boek toegespeeld door Eugenius van der Walle, heer van Ter Heijden, toen hij pastoor was in Bovekerke. Daardoor weten we dat hij het pas na 1717 kan hebben geraadpleegd. Zie hiervoor *Praelthoneel*, f. 324r (in het lemma Nicolaas Colve).
- 17 Van Male, *Praelthoneel*, f. 41r-v. Het betreft hier een later ingevoegd blad.
- 18 Van Male, *Praelthoneel*, f. 364v-366v
- 19 Van Male, *Praelthoneel*, f. 364v. Vergelijking van de gedichten die Van Male citeert met de teksten zoals ze in het Testament van De Dene staan, bevestigt dit: Van Male gaat uiterst zorgvuldig om met de bron die hij gebruikt.
- 20 Van Male, *Praelthoneel*, f. 364v.
- 21 Van Male, *Ontleding*, 8.
- 22 Om dit te illustreren haalt Van Male een passage aan uit De Denes gedichten over Steven vander Gheenste.
- 23 Van Male, *Praelthoneel*, f. 119r.
- 24 Van Male, *Praelthoneel* f. 119v. De ruimere context van dit citaat luidt: ‘Hier mede soo late ick dit vremdt verstandt varen het welcke in sijnen tijdt seer aengenaem ende ghesocht was van alle vroijelicke gheselschappen, ghesellen ende liefhebbers van conste’
- 25 Van Male, *Praelthoneel*, f. 11r-12v.
- 26 Luwel (1947), 136.
- 27 Van Male, *Praelthoneel* f. 13v: ‘jck ben gheborn borgher van Brugghe, ende nu eenen inghesetenden des landts vanden vrien aende stadt omder gheboorte ende opvoedinghe & wille, ende aen het landt om de woonste ende onderhoud verbonden: om welcke redenen ick ghelijckelicken aller beijden eere weluaren ende langdurigh ghelucke ben wensschende.’
- 28 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. iir.
- 29 In deze bijdrage komt dat vooral naar voren voor zover het *Praelthoneel* betreft, maar ook in de *Naukeurighe Beschrijvinghe* krijgen kunst en geleerdheid veel aandacht.
- 30 Van Male, *Praelthoneel* f. 13r.
- 31 Van Male, *Geschiedenis van Vlaenderen*, 72.
- 32 Van Male, *Geschiedenis van Vlaenderen*, 59-60.
- 33 Van Male, *Praelthoneel* f. 14r.
- 34 Merk op dat Van Male in de *Voorrede* ook van ‘schriftsifters’ spreekt.
- 35 Luwel (1947).
- 36 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. iir.
- 37 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. iir. Deze passage wordt voorafgegaan door de expliciete vermelding van Sanderus: ‘Sanderus heeft gheholpen door vele der hande ghedenckschriften die aen hem toe ghesonden wierden aldernauwkeurighst van onse saken ghehandelt.’
- 38 Als toelichting bij de lijst, schrijft Van Male: ‘benevens menighvuldighe andere boucken ende gheschriften ten allen canten opghesocht ende doorsnuffelt om dit groot stuck weercx te connen behoorelick toe takelen, soo als den nauwkeurighen leser doorgaens sal connen bemercken.’
- 39 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. 1v.
- 40 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. 1v.
- 41 Vgl. n. 50.
- 42 Vgl. Woolf (2006), 63-67.
- 43 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. iir.
- 44 Van Male, *Geschiedenis van Vlaenderen*, 85.
- 45 Van Male, *Geschiedenis van Vlaenderen*, 71.
- 46 Luwel heeft op grond daarvan in zijn bespreking van het *Praelthoneel* wel verondersteld dat Van Male jansenistische sympathieën gehad moet hebben.
- 47 Van Male, *Naukeurighe Beschrijvinghe*, f. ir.
- 48 Van Male, *Gheestigheden der Vlaemsche rhym-konst*, 8.
- 49 Verschaffel (1998), 106-109.
- 50 Jansen (2010), 97ev.
- 51 Vgl. Kewes (2006), en Worden (2006).
- 52 Van Male, *Geschiedenis van Vlaenderen*, 320.
- 53 Van Dale: biotoop (de (m.); biotopen), plaats waar een dier of plant geheel in zijn omgeving ingepast is; natuurlijke levensruimte; homogeen woon- of groeigebied.